

หลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิและเป็นนักปราชญ์คนหนึ่งของไทย ท่านเป็นทั้งนักการทูต นักการเมือง นักการศึกษา และนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียง

ท่านมีความรู้ในวิทยาการเกือบจะทุกด้าน ทั้งด้านการทูต การเมือง การปกครอง การศึกษา ปรัชญา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี อักษรศาสตร์ สังคมศาสตร์ ตลอดจนศิลปะ วรรณคดี ดนตรี และการละคร

หลวงวิจิตรวาทการเดิมชื่อกิมเหลียง วัฒนปฤดา ต่อมาภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “วิจิตร” เป็นบุตรของนายอินและนางคล้าย วัฒนปฤดา เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2441 ณ บ้านเรือนแพ ริมแม่น้ำสะแกกรัง อำเภอเมือง (ในเวลานั้นเรียกอำเภอน้ำซึ่ม) จังหวัดอุทัยธานี บิดามารดามีอาชีพค้าขายทางเรือ

การศึกษา

เด็กชายกิมเหลียง วัฒนปฤดา ได้รับการศึกษาเบื้องต้นตั้งแต่อายุประมาณ 5 ขวบ โดยบิดาเป็นครูสอนในตอนเช้าทุกวันก่อนออกไปพายเรือค้าขาย

พ.ศ. 2449 อายุ 8 ขวบ เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดขวิด ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน เรียนอยู่ 2 ปี

ก็สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดสายสามัญสมัยนั้น

พ.ศ.2453 เข้ามาอยู่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และได้เข้าเป็นนักเรียนโรงเรียนบาลีวิทยาลัยรุ่นแรก ตามหลักสูตรแบบใหม่ของสำนักวัดมหาธาตุจนมีความรู้พอที่จะเข้าสอบเปรียญได้แล้ว จึงบวชเป็นสามเณร

พ.ศ.2457 สอบไล่ได้เปรียญ 3 ประโยค

พ.ศ.2458 สอบไล่ได้เปรียญ 4 ประโยค

พ.ศ.2459 สอบไล่ได้เปรียญ 5 ประโยค และได้เป็นที่ 1 ของประเทศ

พ.ศ.2461 อุปสมบทเมื่อวันที่ 14 เมษายน เป็นพระภิกษุเพียงเดือนเดียวก็ลาสิกขาในวันที่ 13 พฤษภาคม เพื่อไปสมัครเข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศ

อนึ่ง ระหว่างที่บวชเป็นสามเณรอยู่นั้นได้เรียนภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสด้วยตนเองจากตำราหลายเล่ม จนกระทั่งสามารถอ่านหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษได้ดี ทั้งๆ ที่สมัยนั้นวัดต่างๆ มีระเบียบห้ามภิกษุและสามเณรเรียนภาษาต่างประเทศเพราะไม่ต้องการให้ลาสิกขาไปเป็นฆราวาส

หลวงวิจิตรวาทการ
(พ.ศ.2441-2505)

เมื่อเข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศแล้ว ได้สมัครเข้าศึกษากฎหมายในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม พ.ศ.2462 สอบได้กฎหมายไทยภาคหนึ่ง แต่ยังไม่ได้อสอบภาคสองเพราะ พ.ศ.2463 ต้องเดินทางไปรับราชการเป็นผู้ช่วยเลขานุการสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และอยู่ที่นั่นนานถึง 6 ปีเศษ

ขณะที่พำนักอยู่ในปารีสได้พยายามศึกษาหาความรู้ด้านต่างๆ เช่น เรียนภาษาฝรั่งเศสจนใช้ได้ดี ศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยตนเองจากหอสมุดต่างๆ ศึกษาจิตวิทยาจากสถาบันเพลแมง (Pelman Institute) ในปารีส นอกจากนั้นยังได้เข้าเรียนกฎหมาย

ฝรั่งเศส ณ มหาวิทยาลัยปารีส และเรียนวิชารัฐศาสตร์จากวิทยาลัยรัฐศาสตร์ กรุงปารีส แต่ยังไม่ทันได้สอบครั้งสุดท้ายเพื่อรับปริญญา ก็ต้องย้ายไปเป็นเลขานุการสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษเสียก่อน

หลวงวิจิตรวาทการได้รับปริญญาคุณวุฒิปรัชชาบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ ดังนี้

1. ปริญญาคุณวุฒิปรัชชาบัณฑิตกิตติมศักดิ์วิชาการทูตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2504
2. ปริญญาคุณวุฒิปรัชชาบัณฑิตกิตติมศักดิ์วิชาเศรษฐศาสตร์สหกรณ์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ.2504

3. ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2505

ประวัติการทำงานและการรับราชการ

พ.ศ.2458 เมื่อสอบเปรียญ 4 ประโยคได้แล้ว ได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุให้เป็นครูสอนนักเรียนและบาลีแก่พระภิกษุสามเณร ณ มหาธาตุวิทยาลัย

พ.ศ.2461 เข้ารับราชการเป็นเสมียนกองกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ.2463 เป็นผู้ช่วยเลขานุการสถานทูตไทย กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

พ.ศ.2467 เป็นเลขานุการสถานทูตไทย กรุงปารีส ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นรองอำมาตย์เอกและเป็นหลวงวิจิตรวาทการ

พ.ศ.2469 เป็นอำมาตย์ตรี

พ.ศ.2470 ย้ายไปเป็นเลขานุการสถานทูตไทย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

พ.ศ.2472 ย้ายมาเป็นหัวหน้ากองการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ.2473 เป็นหัวหน้ากองการทูต กระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ.2474 เป็นหัวหน้ากองการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ เป็นเลขานุการคณะข้าหลวงใหญ่ปักปันเขตแดนแม่น้ำโขง และได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์โท

พ.ศ.2475 เป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ และเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์สากล ในคณะวิทยาศาสตร์และอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ.2476 เป็นเจ้ากรมประกาศิต (ปัจจุบัน-อธิบดีกรมพิธีการทูต) กระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ.2477 เป็นอธิบดีกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ เป็นเลขาธิการราชบัณฑิตยสถานและเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์การปกครอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง

พ.ศ.2480 เป็นรัฐมนตรี และอธิบดีกรมศิลปากร

พ.ศ.2484 เป็นรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงศึกษาธิการ และเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ.2485 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

พ.ศ.2486 เป็นเอกอัครราชทูตประจำสถานทูตไทย ประเทศญี่ปุ่น

พ.ศ.2493 รักษาการในตำแหน่งอธิการบดี (ในขณะนั้นเรียกว่า “ผู้ประศาสน์การ”) และเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติเศรษฐกิจไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง

พ.ศ.2494 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

พ.ศ.2495 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ และไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำสถานทูตไทย ณ ประเทศอินเดีย

พ.ศ.2496 เป็นเอกอัครราชทูตประจำสถานทูตไทย ณ ประเทศสวีเดน แลนด์ ออสเตเรีย และยูโกสลาเวีย

พ.ศ.2497 โปรดเกล้าฯ ให้รับพระราชทานยศ “พันเอก” แห่งกองทัพบกไทย และเลื่อนยศเป็น “พลตรี” ใน พ.ศ.2504

พ.ศ.2501 เป็นรองผู้อำนวยการฝ่ายพลเรือน ในกองบัญชาการปฏิวัติ ซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าคณะปฏิวัติและเกษียณอายุราชการในปีนั้น หลังเกษียณอายุราชการแทนที่จะได้พักผ่อนในฐานะผู้สูงอายุ ท่านกลับได้รับการงานอีกมากเช่น

พ.ศ. 2502 ได้รับแต่งตั้งเป็นปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ เป็นกรรมการสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และเป็นกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ นอกจากนั้นยังจะต้องปฏิบัติงานต่างๆ ให้แก่คณะรัฐบาลอีก เป็นต้นว่า

1. เป็นประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาส่วนองค์การของรัฐ

2. เป็นเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ
3. เป็นประธานกรรมการสาขาปรัชญา สภาวิจัยแห่งชาติ
4. เป็นประธานกรรมการร่างสุนทรพจน์และรายงาน
5. เป็นประธานอนุกรรมการพิจารณาเกี่ยวกับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาฝ่ายการเมืองและการศึกษา
6. เป็นประธานกรรมการสร้างโรงละครแห่งชาติ
7. เป็นประธานอนุกรรมการจัดสร้างที่พักเขาใหญ่
8. เป็นประธานผู้ควบคุมผู้ตรวจสอบผลปฏิบัติตามแผนและโครงการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ
9. เป็นประธานผู้ควบคุมการแปลสุนทรพจน์
10. เป็นประธานกรรมการมหาวิทยาลัยฝ่ายบริหาร สภาการศึกษาแห่งชาติ
11. เป็นประธานกรรมการพิจารณาให้รางวัลแก่ผู้คิดค้นหรือประดิษฐ์ของใหม่ใช้ในราชการ
12. เป็นรองประธานกรรมการพัฒนาเขาใหญ่
13. เป็นกรรมการข้าราชการมหาวิทยาลัย (ก.ม.)
14. เป็นกรรมการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
15. เป็นกรรมการพิจารณาข่างกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์
16. เป็นกรรมการอุทยานธรรมชาติ
17. เป็นกรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย
18. เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
19. เป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
20. เป็นกรรมการสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
21. เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์
22. เป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมหาวิทยาลัยศิลปากร

23. เป็นกรรมการพิจารณากำหนดคนโยบายค่าไฟฟ้า
24. เป็นกรรมการสร้างเครื่องราชอิสริยาภรณ์ตระกูลใหม่ (ราชมิตรภรณ์)
25. มีหน้าที่สั่งราชการแทนนายกรัฐมนตรีเกี่ยวกับหน่วยราชการดังต่อไปนี้
 - 25.1 สำนักปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
 - 25.2 สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี
 - 25.3 สำนักบริหารของนายกรัฐมนตรี
 - 25.4 กรมประชาสัมพันธ์
 - 25.5 สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา
 - 25.6 สำนักงานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน
 - 25.7 มหาวิทยาลัยศิลปากร

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ

หลวงวิจิตรวาทการ ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทั้งของไทยและต่างประเทศดังต่อไปนี้

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย

- เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
- เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
- เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 7
- ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
- ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
- ประถมาภรณ์ช้างเผือก
- เหรียญจักรพรรดิมาลา
- รัตนาภรณ์ประดับเพชร ชั้น 2
- มหาวชิรมงกุฎ
- มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
- เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา
- ทูตียจุลจอมเกล้า

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

- ประถมาภรณ์อาทิตย์อุทัย (ญี่ปุ่น)
- ประถมาภรณ์นกอินทรี (เยอรมัน)
- ประถมาภรณ์นกอินทรีโรมัน (อิตาลี)
- Grand Cross of the Mayo Al Meritito

ชั้น 1 (อาร์เจนตินา)

เมื่อถูกข้อหา “อาชญากรสงคราม”

เมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 ใน พ.ศ.2488 นั้น หลวงวิจิตรวาทการกำลังดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงโตเกียว ครั้นกองทัพอเมริกันเข้ายึดกรุงโตเกียวได้แล้ว หลวงวิจิตรวาทการต้องพ้นจากตำแหน่งเอกอัครราชทูตเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2488 ถูกข้อหาว่าเป็นอาชญากรสงคราม และถูกทหารอเมริกันจับในวันที่ 12 กันยายน พ.ศ.2488 ต่อมาถูกส่งตัวกลับประเทศเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489 ถูกขังอยู่ที่กองตำรวจสันติบาล 12 วัน แล้วย้ายไปขังในเรือนจำลพบุรีจนถึงวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2489 รวมเวลาได้ 6 เดือนกับ 11 วัน ศาลฎีกาได้พิพากษาว่า “พระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พ.ศ.2488 เป็นโมฆะ เพราะขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย” หลวงวิจิตรวาทการจึงได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ แต่ก็ต้องพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ราชการทั้งหมดชั่วระยะเวลาหนึ่ง หลวงวิจิตรวาทการนับว่าเป็นนักชาตินิยมอย่างยิ่ง ท่านหนึ่ง ท่านเขียนไว้ในเรื่อง ชาตிகับศาสนา ตอนหนึ่งว่า

“อัยการส่งตัวข้าพเจ้าไปฟ้องศาลฐานเป็นอาชญากรสงคราม ข้าพเจ้าได้อ่านคำฟ้องของอัยการตั้งข้อหาหลายประเด็น ประเด็นแรกคือว่า ข้าพเจ้าเป็นชาตินิยมอย่างแรงกล้า.....การรักษาตินิยมชาติของตัวเองกลายเป็นความผิดร้ายแรง เป็นอาชญากรรมไปเสียแล้ว เพราะคำให้การทั้งหลายข้าพเจ้าเป็นตัวละครเรื่องปลุกฝังชาตินิยมในประเทศไทย บทประพันธ์ บทเพลง บทละครที่ข้าพเจ้าแต่งปลุกใจให้รักชาตินั้น เป็นพยานเอกสารที่ข้าพเจ้าไม่สามารถปฏิเสธได้ เพราะหัตถ์ที่ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า พระราชบัญญัติอาชญากรสงครามเป็นโมฆะเรื่องจึงเลิกกันไป”

ระหว่าง พ.ศ.2489-2493 เป็นระยะเวลาที่ท่านว่างเว้นจากงานราชการ จึงไปเป็นนักหนังสือพิมพ์ และช่วงเวลานี้เองที่ได้สร้างงานประพันธ์ประเภทวิชาการและนวนิยายไว้จำนวนมาก

ผลงานประพันธ์ของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการเป็นนักประพันธ์ซึ่งสร้างผลงานไว้จำนวนมาก งานประพันธ์ของท่านมี 6 ประเภทคือ

1. ประเภทวิชาการ มีทั้งหนังสือชุดและหนังสือเล่มเดียวจบ หนังสือชุด ได้แก่ ประวัติศาสตร์สากล (12 เล่มจบ) ซึ่งในปัจจุบันรวมเล่มเป็น 5 เล่ม หนังสือชุดนี้มีผู้นิยมยกย่องมากที่สุดหนึ่ง นอกจากนั้น มี ประชุมพงศาวดารฉบับความสำคัญ (8 เล่มจบ) และ ศาสนาสากล (5 เล่มจบ) ส่วนหนังสือวิชาการประเภทเล่มเดียวจบ มีหลายสาขาวิชาเช่น

- วิชาแปดประการ
- การเมืองการปกครอง
- สยามกับสุวรรณภูมิ
- ไปพม่า
- ของดีในอินเดีย
- ดวงหน้าในอดีต
- งานค้นคว้าเรื่องชาติไทย
- วิชาการครองเรือนครองรัก
- มหามุรุษ
- พุทธานุภาพ
- จิตตานุภาพ
- มั่นสมอง
- ความฝัน
- กุศโลบาย
- จิตวิทยาการเมือง
- กำลังใจ
- กำลังความคิด
- วิธีทำงานและสร้างอนาคต
- ทางสู้ในชีวิต
- มหัศจรรย์ทางจิต
- ลัทธิโยคี
- ชีวิตแห่งละคร เป็นต้น

2. ประเภทนวนิยาย มีทั้งหมด 84 เรื่อง แต่ละเรื่องได้รับความนิยมจากผู้อ่านอย่างกว้างขวาง นวนิยายเรื่องสำคัญได้แก่

- มรสุมชีวิต
- หัวรัก-เหวลึก
- บัลลังก์เชียงรุ่ง
- พานทองรองเลือด
- เพชรพระนารายณ์
- ดอกฟ้าจำปาศักดิ์
- ครุฑดำ
- กุหลาบเมาะลำเลิง
- เมื่อไทยเป็นทาส
- ลูกทาสในเรือนเบี้ย
- ฟากฟ้าสาละวิน
- ยอดเสวตรฉัตร
- เจ้าแม่สาธิตา
- น้ำตาแม่ เป็นต้น

3. ประเภทบทละคร มีทั้งบทละครเรื่องยาวที่ใช้เวลาแสดงประมาณ 2-3 ชั่วโมง และละครสั้นใช้เวลาแสดงประมาณครึ่งชั่วโมงถึงหนึ่งชั่วโมง ถ้ารวมทั้งสองประเภทจะมีมากพอสมควรตัวอย่างบทละครเรื่องสำคัญๆ ได้แก่

- เลือดสุพรรณ
- ราชมนู
- ศิกดาลาง
- มหาเทวี
- น่านเจ้า
- พ่อขุนผาเมือง
- เบญจเพศ
- ลานเลือด-ลานรัก
- ราชธิดาพระร่วง
- พ่อขุนเม็งราย
- สละชีพเพื่องาน
- ผีการพนัน
- สายเสียแล้ว
- คินร้าง-คินรัก
- อานุภาพของพ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น

4. ประเภทบทความและสารคดีมีจำนวนมาก มีผู้พยายามรวบรวมไว้ให้เป็นหมวดหมู่ แต่ก็ได้ไม่ครบถ้วน ตัวอย่างบทความและสารคดีที่สำคัญ ได้แก่

- ความหมายของการศึกษา
- มงคลและศิลปศาสตร์ 18 อย่าง
- ประวัติราชกิจ
- สัปดาหคดี
- งานของรัฐบาล
- วิถีของนักเขียน
- ลัทธิชุนชาติ
- ความขบขัน
- วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ
- ประโยชน์ของการเรียนพงศาวดาร
- คตินิยม
- พุทธกิจประจำวัน
- กำเนิดธนบัตร
- วิทยาการการคลัง เป็นต้น

5. ประเภทคำบรรยายและปาฐกถา เป็นคำบรรยายสำหรับการสอนในมหาวิทยาลัย และปาฐกถาในวาระต่างๆ ตัวอย่างเช่น

- ประวัติศาสตร์การปกครอง
- ประวัติเศรษฐกิจของไทย
- การเงินของเยอรมันในสงครามโลกสองครั้ง
- การคลังในยามสงคราม
- เงิน
- การแต่งงาน
- สุขุมิตต่างๆ
- การประหัต
- มนุสสปฏิบัติ
- ความยุ่งยากในบูรพทิศ
- การเสียดินแดนไทย
- วัฒนธรรมสุโขทัย เป็นต้น

6. ประเภทบทเพลง ส่วนมากเป็นเพลงปลุกใจให้รักชาติ ทั้งเนื้อร้องและทำนองเพลงจะมีลีลาเร้าใจให้ผู้ร้องตึกคักไปด้วย ตัวอย่างเพลงเหล่านี้ได้แก่ เดิน ยี่สิบสี่มิถุนา รักชาติ รักเมืองไทย เลือดสุพรรณ แหลมทอง สร้างชาติ สีกลมกลาง มลชาลบูรพา คำรวจไทย กองทัพบกไทย นาวิไทย ดันตระกูลไทย เป็นต้น

ตัวอย่าง เนื้อร้อง เพลง ดันตระกูลไทย

(สร้อย)	ดันตระกูลไทย	ใจท่านเหี่ยมหาญ	รักชาติดินแดนไทย
	ไว้ให้ลูกหลาน	สู้จนสูญเสียด	แม้ชีวิตของท่าน
	เพื่อถนอมบ้าน	เมืองไว้ให้เรา	ลูกขึ้นเกิด
	พี่น้องไทย	อย่าให้ชีวิตสูญเปล่า	รักชาติยิ่งชีพของเรา
	เหมือนดังพงศ์เผ่า	ดันตระกูลไทย	

(เนื้อร้อง)	ท่านพระยาราม	ผู้มีความแข็งขัน	สู้รบป้องกัน
	มิได้ยอมแพ้พ่าย	พระราชมนู	ทหารสมัยกู้ชาติ
	แสดงความสามารถ	ได้ชัยชนะมากมาย	เจ้าพระยาโกษาเหล็ก
	ท่านเป็นแม่ทัพชั้นเอก	ของสมเด็จพระนารายณ์	สีหราชเดโช
	ผจญสงครามใหญ่โต	ต่อสู้ศัตรูแพ้พ่าย	เจ้าคุณพิชัยดาบหัก
	ผู้กล้าหาญยิ่งนัก	ล้วนเป็นดันตระกูลไทย	

(สร้อย)

หมู่คนสำคัญ	หัวหน้าชาวบางระจัน	ที่เราหาชื่อได้
นายแท่น นายดอก นายอิน นายเมือง	ขุนสรรค์ พันเรือง	
นายทองแสงใหญ่ นายโชติ นายทองเหม็น	ท่านพวกนี้ล้วนเป็น	
ผู้กล้าหาญชาญชัย	นายจันหนวดเขี้ยว	กับนายทองแก้ว
ทำชื่อเสียงเพร็ดแพรว	ไว้ลายเลือดไทย	ชาวบางระจัน
สำคัญยิ่งใหญ	เป็นดันตระกูลไทย	ที่ควรระลึกตลอดกาล

(สร้อย)

องค์พระสุริโยทัย	ยอดมิ่งหญิงไทย	สละพระชนม์เพื่อชาติ
ท้าวเทพสตรีท้าวศรีสุนทร	ป้องกันกลางนคร	ไว้ด้วยความสามารถ
ท้าวสุรนารี	เป็นนักรบสตรี	กล้าหาญองอาจ
ป้องกันอีสาน	ด้านศัตรูของชาติ	ล้วนเป็นสตรีสามารถ
ดันตระกูลไทย		

(สร้อย)

หลวงวิจิตรวาทการไม่ชอบประพันธ์งานร่วมกับผู้อื่นจึงมีงานประพันธ์ที่เป็นงานของท่านคนเดียวแทบทั้งสิ้น และท่านไม่ชอบงานแปล งานแปลของท่านจึงมีไม่มาก ที่พบอยู่บ้างก็มีเรื่อง ประวัติศาสตร์เบื้องต้นของญี่ปุ่น ซึ่งแปลมาจากหนังสือ History of the Orient ของ G.Nye Steiger, H. Otley Beyer, Conrabbenitez และเรื่อง ช่างโกนหนวดเมืองเซวิลล์ เป็นต้น

ในงานประพันธ์ทั้งหมด หลวงวิจิตรวาทการมักจะใช้ชื่อจริง คือ “หลวงวิจิตรวาทการ” อันเป็นบรรดาศักดิ์ของท่าน มีอยู่บ้างที่ใช้นามปากกาแต่พบไม่มากนัก นามปากกาของท่านคือ องคต เวทิก และแสงธรรม

คติธรรมและคำขวัญของหลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการได้ให้คติธรรมและคำขวัญไว้ในโอกาสต่างๆ หลายประการ คติธรรมส่วนใหญ่เป็นคติธรรมที่ดีมีคุณค่าต่อชีวิตของผู้ที่นำไปปฏิบัติ ท่านถือคติว่า “งานคืองาน งานคือชีวิต งานคือสิ่งบันดาลสุข” ด้วยเหตุที่ท่านเป็นนักต่อสู้มาตลอดชีวิต ท่านจึงสอนลูกๆ เสมอว่า “ชีวิตคือการต่อสู้ ศัตรูคือยากำลัง” คำสอนอันหนึ่งซึ่งท่านถือเป็นหลักประจำใจเรื่อยมาก็คือ

“อันที่จริง	คนเขาอยาก	ให้เราดี
แต่ถ้าเด่น	ขึ้นทุกที	เขาหมั่นไส้
จงทำดี	แต่อย่าเด่น	จะเป็นภัย
ไม่มีใคร	อยากเห็น	เราเด่นเกิน”

อย่างไรก็ตาม มีคำขวัญบางคำขวัญที่ท่านเขียนให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งอาจจะถือว่าไม่ค่อยจะถูกต้องตามคติทางพุทธศาสนานักก็มีอยู่บ้าง เช่น คำขวัญที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” เป็นต้น

ชีวิตครอบครัว

หลวงวิจิตรวาทการ สมรสกับคุณหญิงประภาพรรณ วิจิตรวาทการ เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2479 มีบุตรธิดา 7 คน ทุกคนได้รับการศึกษา

เป็นอย่างดี ท่านวางแผนการศึกษาของลูกๆ ไว้อย่างละเอียดและพยายามเขียนตำราให้ลูกศึกษาด้วย พ.ท.หญิงคุณหญิงผะอับ ไปชะงักขณะเขียนไว้ในเรื่อง “ชีวิตคู่ของท่านและครอบครัวมีความรักหวานชื่น” พิมพ์ในวิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 ตอนหนึ่งว่า “ในด้านชีวิตครอบครัว.....มีความรักหวานชื่น.....ในเรื่องความรักครอบครัว การอบรมบุตรธิดานับว่าเป็นครอบครัวตัวอย่าง ทุกคนมีแต่ความผาสุกยิ้มแย้มแจ่มใสเข้าหากันและรู้หน้าที่ของแต่ละคนเป็นอย่างดีว่าควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร ลูกทุกคนมีความสามารถในการศึกษาเป็นอย่างดีจนเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าเคยได้รับทุนของต่างประเทศ นอกจากมีความรู้ดี เรียนดีแล้ว ยังมีมารยาทอัธยาศัยอันดีงาม มีความรอบรู้ในการงาน ตลอดจนการบ้านการเรือน เป็นกำลังของพ่อแม่ในการต้อนรับแขกทั้งกิจการอื่นๆ ผิดวิสัยลูกผู้มีทรัพย์และมีอำนาจวาสนาทั้งปวง ทั้งลูกชายลูกหญิงอยู่ในโอวาทพ่อแม่ ทั้งนี้เพราะการอบรมของท่านปลัดบัญชาการและคุณหญิงที่ได้ให้ความรักแก่ลูกอย่างถูกต้อง พ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกันด้วยความอบอุ่นมีความสุขพินกันอย่างสนิทแนบแน่น...”

บั้นปลายแห่งชีวิต

หลวงวิจิตรวาทการเป็นบุคคลที่มีความขยันขันแข็งมาก ท่านปฏิบัติงานจนวาระสุดท้ายของชีวิต งานเขียนชิ้นสุดท้ายของท่านคือ คำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งปราศรัยในวันเปิดการประชุมการสังคมสงเคราะห์แห่งชาติครั้งที่ 2 ที่ศาลาสันติธรรม เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2505 ครั้นถึงวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2505 ท่านก็ถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคหัวใจ หลังจากที่ได้ประชุมเกี่ยวกับการสร้างโรงละครแห่งชาติ ซึ่งท่านเป็นประธานอยู่เสร็จเรียบร้อยและได้รับอนุมัติไปก่อนเวลานั้นเพียง 2 วัน

นับได้ว่า การถึงแก่อนิจกรรมของหลวงวิจิตรวาทการเป็นการสูญเสียบุคคลผู้มีคุณค่าอย่างสูงต่อประเทศไปอีกท่านหนึ่ง

วรวิทย์ วตินสรากร

บรรณานุกรม

- เจลิยว พันธุ์สีดา. หลวงวิจิตรวาทการและงานด้านประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรคดิง, 2520.
- พิมาน แจ่มจรัส. ชีวิต มั่นสมอง และการต่อสู้ของหลวงวิจิตรวาทการ. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, 2505.
- มาลี อติแพทย์ และเจริญ ไชยชนะ. ประวัติครู. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514.
- รัฐมนตรี, คณะ. วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1-2. พระนคร : พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 16 สิงหาคม 2505.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. นิพนธ์บางเรื่องของพลตรีหลวงวิจิตรวาทการสมัยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร.
พระนคร : กรมศิลปากร, 2505.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. รวมปาฐกถาของหลวงวิจิตรวาทการ. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513.